

Lekcja biblioteczna: 18 maj - 110 rocznica śmierci Elizy Orzeszkowej.

Eliza Orzeszkowa urodziła się 6 czerwca 1841 roku w zamożnej szlacheckiej rodzinie w Miłkowszczyźnie koło Grodna. Kiedy miała dwa lata zmarł jej ojciec.

W latach 1852-1857 uczyła się na pensji sakramentek w Warszawie, gdzie zaprzyjaźniła się z Marią Konopnicką. Naukę na pensji wspominała jako stratę czasu. Uważała, że po jej opuszczeniu była pogrążona w "bezmyślności i razem lekkomyślności". Później w swoich utworach ("Marta", "Pamiętnik Wacławy", "Nad Niemnem", "Kilka słów o kobietach") krytykowała sposób edukacji dziewcząt.

W 1858 roku, w wieku 17 lat, wyszła za mąż za dużo od niej starszego Piotra Orzeszka i zamieszkała w jego majątku w Ludwinowie. Związek zaaranżowała rodzina Elizy, a ona sama zgodziła się na niego, aby uniezależnić się od matki. Małżeństwo nie było udane, ale pobyt w Ludwinowie stał się dla przyszłej pisarki pierwszą okazją do zaangażowania w życie społeczne. W litewskich komitetach ziemiańskich trwała w tym czasie dyskusja na temat sposobów uwłaszczenia chłopów i Orzeszkowa zaangażowała się po stronie rozwiązań demokratycznych, z czego jej mąż nie był zadowolony. Wymusiła również na Orzeszce zgodę na prowadzenie w Ludwinowie szkoły dla dzieci wiejskich.

Gdy wybuchło Powstanie Styczniowe i Orzeszkowa, która czuła się związana z obozem demokratycznym, pomagała w ukrywaniu i przewożeniu przez granicę Romualda Traugutta, była łączniczką partyzantów, zaopatrywała ich w żywność. Konsekwencje jej działań poniósł mąż, który po klęsce powstania został zesłany do guberni permskiej, a jego majątek w Ludwinowie został skonfiskowany. Po powstaniu dobrze widziane było, żeby żona pojechała na zesłanie razem z mężem. I choć małżonek płacił zesłaniem za jej sympatie polityczne, Eliza Orzeszkowa nie uczyniła tego. Wróciła do majątku rodziców na Miłkowszczyźnie.

W 1867 roku, po powrocie Orzeszki z zesłania, wystąpiła z pozwem o rozwód i uzyskała go. Kilka lat później związała się z Stanisławem Nahorskim, z którym żyła przez lata bez ślubu siejąc zgorzenie w środowiskach ziemian. Ślub wzięli dopiero w 1894 roku.

Tymczasem w majątku rodziców czekała na Orzeszkową - wreszcie samodzielną i decydującą o samej sobie - wielka biblioteka ojca z dziełami klasyków XVIII i XIX wieku - nie tylko literaturą piękną, ale też dziełami filozoficznymi, socjologicznymi i ekonomicznymi. Wyznaczyła sobie ścisły reżim godzin studiowania i konsekwentnie go realizowała nie chcąc okazać "kobiecej słabości i niedołęstwa" - jak pisała wspominając ten okres. Lata spędzone w majątku rodziców były ważnym okresem w dojrzewaniu pisarki.

Po upadku powstania, jak większość ziemiańskich majątków na Litwie, Miłkowszczyzna borykała się z problemami. Represje ekonomiczne, trudności z dostosowaniem do nowej sytuacji gospodarczej po uwłaszczeniu doprowadziły do tego, że Miłkowszczyzna nie wytrzymała tych obciążeń. Około 1870 roku Eliza Orzeszkowa ją sprzedać i zamieszkała w Grodnie.

W latach 1879-82 przebywała w Wilnie, gdzie była współwłaścicielką księgarni wydawniczej publikującej książki, kalendarze i pismo humorystyczne. Celem tego przedsięwzięcia miało być wyparcie z polskiego rynku księgarskiego na Litwie klerykalnej i sensacyjnej literatury wydawanej przez konserwatystów.

Władzom carskim nie podobała się ta działalność. Wydawnictwo zamknięto, a pisarkę skazano na przymusowe osiedlenie w Grodnie.

W tym też czasie Orzeszkowa rozpoczęła pracę pisarską, nawiązała kontakty ze środowiskiem "Tygodnika Ilustrowanego" i "Przeglądu Tygodniowego". Jako pisarka zadebiutowała opowiadaniem pt.: "Obrazek z lat głodowych", które ukazało się 1886 r. w "Tygodniku Ilustrowanym".

Orzeszkowa zgodnie z tendencją pozytywistyczną ceniła głównie powieść i przyznawała jej funkcję kształtowania świadomości społecznej. W takich powieściach jak "Pamiętnik Wacławy" czy "Na prowincji" postaci i konflikty są przerysowane, pojawiają się wręcz z komentarzem autorskim zwracającym się wprost do czytelnika ("Autor, natchnionym słowem deprecujący zło, a podnoszący dobro i prawdę, z ciemności tworzy światło, dzieci podnosi do godności człowieczeństwa" - pisała Orzeszkowa).

Z czasem jednak dydaktyzm przekształcił się w dojrzały realizm. Powieści Orzeszkowej przestają być jedynie ilustracją założonej tezy, pisarka zaczyna przedstawiać złożoność życia. "Dziurdziowie" i "Cham" to książki dające obraz polskiego społeczeństwa drugiej połowy XIX wieku, "Nad Niemnem" to cała panorama popowstaniowej grodzieńszczyzny.

Orzeszkowa była jedną z pierwszych polskich kobiet, które publicznie zabierały głos w sprawie emancypacji. "Marta" to jedna z pierwszych polskich powieści feministycznych o prawie kobiet do wykształcenia i pracy. W 1886 r. powołano tajną organizację Koła Kobiet Korony i Litwy pod patronatem Orzeszkowej i Marii Konopnickiej.

Inną sprawą, w którą Orzeszkowa gorąco się angażowała, była sytuacja polskich Żydów. Uważała, że przez ich poznanie prowadzi droga do zrozumienia i akceptacji inności. Orzeszkowa dziwiła się, jak to jest możliwe, że żyjąc obok siebie przez tyle wieków nadal wzajemnie się nie znają, nie rozumiemy, nie jesteśmy w stanie przyjaźnie współistnieć. "Nieznajomość nasza Żydów jest faktem zdumiewającym" - pisała w rozprawie "O Żydach i kwestii żydowskiej".

Dwukrotnie w 1905 r. i 1909 r. roku Orzeszkowa była nominowana do nagrody Nobla, choć nigdy jej nie dostała.

Zmarła 18 maja 1910 roku, po ciężkiej chorobie serca. Ponieważ była niepraktykująca, proboszcz Juliusz Ellert odmówił jej pogrzebu. Dopiero po interwencji biskupa pochowano ją w Grodnie 23 maja 1910 na cmentarzu farnym.

https://www.youtube.com/watch?v=4U_RMPyZsh4 – audiobook „Nad Niemnem”

<https://www.youtube.com/watch?v=gc0MbWCqSm8> – audiobook „Gloria victis”

Powstały także adaptacje filmowe utworów Elizy Orzeszkowej: „Cham” – 1931, 1980, „Meir Ezofowicz” – 1911, „Nad Niemnem” – 1939, 1987.

„Nad Niemnem” można obejrzeć na stronie internetowej vod.tvp.pl

Pomnik Elizy Orzeszkowej w Grodnie.